

Kas ir sinagoga

Autors: Tils Grallerts (*Till Grallert*)

levads

Šajā simpozijā par Kuldīgas sinagogas ēkas turpmāko pielietojumu un saglabāšanu es vēlētos pievērst uzmanību dažādajām sinagogas funkcijām pilsētu ebreju kopienās pagātnē, nevis runāt par pašu ēku. Es domāju, ka, atdzīvinot noteiktas funkcijas, kas savulaik bija saistītas ar konkrētu vietu urbānajā telpā, mēs varam saglabāt to mirušo piemiņu, kas ir veidojuši dzīvu kopienu.

Pulcēšanās, kopienas saikņu radīšana, kas ir dziļākas par vienkāršu radniecību, šķiet cilvēku dzīves būtiskākās pamatvajadzības. Un tās ir tikpat svarīgas kā ēdiena, ūdens un gaisa fiziska pieejamība.

Tādējādi pulcēšanās sociālā institūcija daudzdimensionālu aspektu kopumā ir atrodamā cilvēces vēsturē no pašiem senākajiem laikiem līdz mūsdienām. Sinagoga ir viens no tās bezgalīgi daudzajiem īstenošanas veidiem. Tā ir sociāla institūcija, kura paredzēta, lai tajā pulcētos cilvēki, kuru īpašā saikne ir viņu ebreju izcelsme. Tas ir fizisks "apvalks" liturģiskajām prasībām, kas pašas par sevi ir būtiski, kopienu veidojoši elementi. Tas ir apvalks, kas nodrošina fizisko vidi, lai pieredzētu saikni ar kopienu. To nodrošina paziņošana par svarīgākajiem notikumiem cilvēka individuālajā un sociālajā dzīvē, un to svinēšana: bērna piedzimšana, viņa uzņemšana kopienā, nonākšana pieaugušo kārtā, laulības, nāve.

Uzsākot zinātniskas debates par sinagogas un *proseuché*¹ izcelsmi antīkajā pasaulē, iesākumā es pievērsīšos jautājumam „Kas ir sinagoga?” un dažādajām kopienas organizācijas koncepcijām, kuras saistītas ar iespējamajām atbildēm. Lai veidotu analītisku struktūru, es ierosinu iedalīt mūsu skatījumu uz sinagogas fenomenu četros aspektos, izmantojot Andersa Runesona (*Anders Runesson*) metodoloģiju. Neparedzot nekādu hierarhisku struktūru pēc to atrašanās vietas sarakstā, šie četri aspekti ir šādi: (*Runesson* 2001, S.34f.):

1. Sinagoga kā iestāde: tas ietver tādas formālas laicīgas un reliģiskas iestādes aspektus, kas cieši saistīta ar labi iesakņojušos un institucionalizētu kopienu.
2. Sinagoga kā liturģija: visi aspekti, kurus var uzskatīt par "reliģiskiem".
3. Sinagoga kā ne-liturģiskas darbības: visas darbības, kas var nebūt klasificētas kā tīri reliģiskas, piemēram, pulcēšanās, lai patērzētu, izglītojoši pasākumi, tiesas darbība, viesu nams, labdarība, arhīvs, utt.
4. Sinagoga kā ēka.

Visi šie aspekti ir atrodami ebreju terminoloģijā, ko Austrumeiropā izmanto attiecībā uz vietām un iestādēm, ko šodien varam dēvēt par sinagogu: *bet kneset* (ebreju val. - „pulcēšanās nams”), *bet ha-midrash* (ebreju val. -

¹ Lūgšanu vieta. Vieta brīvā dabā, kur ebreji dodas lūgt gadījumā, ja nav sinagogas.

„eksegēzes nams“), *bet ha-tfila* (ebreju val. - „lūgšanu nams“), *shul* (jidišs - „skola“), *shtible* un *kloiz* (jidišs - „mazs kambaris. telpa“). Tā kā katrs termins attiecas uz atšķirīgu kopienas dzīves aspektu, un tika viens no tiem - *bet ha-tfila* - skaidri norāda uz reliģiskām funkcijām, varam pieņemt, ka reprezentatīva reliģiska ēka nav viena no ebreju dzīves pamatvajadzībām.

Es nevēlos prezentēt vispusīgu sociāli vēsturisku pētījumu par sinagogu, un es arī nemēģinu jūsu priekšā veidot saskanīgu sinagogas attēlu. Es drīzāk vēlos pievērst jūsu uzmanību dažiem sinagogas fenomena aspektiem, kuri, iespējams, kādreiz bija nozīmīgi šajā vietā.

Kas ir sinagoga?

Jebkāda atbilde uz jautājumu „Kas ir sinagoga?” ir ļoti atkarīga no pieņēmumu kopuma par tās raksturu, citiem vārdiem - atkarīga no tā, ko mēs meklējam. Mūsu pirmais nepieciešamais pieņēmums ir tas, ka pastāv kaut kas ar atšķirīgām iezīmēm, kaut kas, ko mēs varētu dēvēt par „sinagogu”, kaut kas, ko mēs varētu skaidri atšķirt no jebkādas ne-sinagogas. Mēs iedomājamies iestādi ar specifiskām arhitektoniskām īpašībām, kuru būtiskākie un veidojošie elementi nav pakļauti ievērojamām izmaiņām tās laika un telpas kontekstos. Mēs meklējam tādu funkciju kopumu, kas ir skaidri identificējas kā specifiskas ebreju funkcijas, kuras ļauj izsekot „sinagogas” vēsturei.

Tiktāl šķiet, ka šie ir ontoloģiski pašas sinagogas būtības meklējumi, un man ir jāatzīst, ka es neredzu ceļu, kas vestu apkārt šim esenciālisma slazdam, ciktāl mēs vēlamies izsekot jebkādas parādības vēsturei cauri laikiem. Bet jebkurā brīdī mums ir jāapzinās visu mūsu pieņēmumu konstruētā būtība. Ikvienu šādu pieņēmumu ietekmē mūsu individuālā un kolektīvā pieredze un atmiņas par sinagogu (mūsdienās). Jebkāds kritēriju kopums - pat ja tie būtu izvēlēti ļoti saprātīgi - atgādina par mūsu mūsdienu sinagogas konstrukciju prātā, un izsekojot šo kritēriju kopumam senākos laikos, mēs atradīsim struktūras, kuras mēs šodien apzīmētu ar terminu „sinagoga”. Taču mēs nevaram būt droši par to laiku cilvēku uzskatiem par šiem kritērijiem. Citiem vārdiem sakot, mēs nevaram zināt, vai šādas celtnes faktiski bija sinagogas.

Sinagogas izcelsme un avoti

Mūsdienās daudzi pētnieki, kuri ir strādājuši pie sinagogas izcelsmes pētīšanas, nonāca tajā pašā slazdā. Piemērojot vēlākas koncepcijas atradumiem no agrākiem laikiem, viņi atspoguļoja celtnes Izraēlā un diasporā kā sinagogas, izmantojot šīs fiziskās konstrukcijas kā pierādījumus vēlāku reliģisko rakstu pareizībai.

Vienīgais teksts, kas saglabājies par jūdaisma liturģisko attīstību pēc Tempļa sagraušanas 70. gadā pēc Kristus, ir Rabīna stāstījums. Tas ir stāstījums par laiku no agrākas minoritātes jūdaismā līdz jūdaisma normatīvā pamata izveidei 500 gadu laikā pirms Tempļa sagraušanas. Stāstījums, kas, cita starpā, paredzēja piešķirt reliģiskas tiesības jaunajām institūcijām, iezīmējot to izcelsmi tik senā vēsturē, ko nav iespējams apšaubīt.

Šajā lekcijā kā sākumpunktu es vēlētos izmantot pašu terminu "sinagoga". Sengrieķu izcelsmes vārds „synagogé” apzīmē jebkāda veida „pulcēšanos” vai „kopā sanākšanu” vispār. Hellēnisma periodā to bieži lietoja, lai apzīmētu „kopienu” un „pulcēšanos” gan sekulārā, gan reliģiskā kontekstā, taču ne tikai attiecībā uz ebrejiem. LXX jeb Septuagintā - *Tanakh* [jūdu bībeles] tulkojumā 3./2. gadsimtā pirms Kristus, „synagogé” ar nozīmi „pulcēšanās” tiek lietota kā tulkojums dažādiem ebreju terminiem, piemēram, *kahal* vai *edah*. Sākot ar mūsu ēras pirmajiem gadsimtiem, vārds „synagogé” arvien biežāk tika lietots, lai apzīmētu gan „kopienas” ēku, gan pašu „kopienu”. Šādi tika nomainīts agrākais apzīmējums *proseuché*, „lūgšanu vieta”, ko avotos no Hellēnisma perioda izmantoja gan ebreji, gan citas tautas, lai apzīmētu ebreju lūgšanu vietas, kas nav Templis.

Savukārt viens no diviem visbiežāk lietotajiem ebreju vārdiem, ko izmantoja vēlākajos rabīnu tekstos (Mišna un Talmudā), lai apzīmētu sinagogu, ir pārsteidzoši līdzīgs grieķu *synagogé*: *bet kneset*, kura nozīme ir "pulcēšanās nams".

Otrs vārds ir *bet ha-midrash*, mācību vai Toras interpretācijas nams, kas apzīmē īpašu pulcēšanās nolūku. Pētnieku debates par šīm divām iestādēm un to pieņemto pastāvēšanu antīkajos laikos koncentrējas ap jautājumu par to, vai šie termini sākotnēji tikai lietoti saistībā ar vienu un to pašu ēku, kuru dēvēja atkarībā no tās funkcijām (kā pulcēšanās vietu vai kā svēto rakstu mācīšanās un interpretācijas vietu), vai arī ar šiem vārdiem apzīmēja divus atšķirīgus ēku veidus.

Seno laiku Izraēlas un diasporas arheoloģiskie atradumi šajā jautājumā mums palīdzēt nevar, jo interpretācija ir atkarīga no sinagogas koncepcijas veidošanas, un nevis otrādi. Mūsdienās jautājums par īpašajām telpu konstrukcijām, kas raksturīgas *ha-midrash* (mācību iestādei), paliek neatrisināts – un tas var būt iemesls gandrīz pilnīgai identificētu *batei ha-midrash* (mācību namu) neesamībai. Tomēr mani vairāk interesē fakts, kā visi šie termini iezīmē attiecīgi iestādes un telpu aspektus, bet nevis liturģiskās iezīmes. Līdz šim mēs esam filoloģiski noteikuši, ka sinagoga ir pulcēšanās, kā arī to aizsargājoša „čaula” (ēka). Apsverot mūsu izdarīto pieņēmumu par dažādu pazīmju pastāvēšanu, mums ir jāatzīst, ka tas nav pietiekami, lai izveidotu sinagogas koncepciju. Jebkura sinagoga var būt pulcēšanās vieta, taču ne jebkura pulcēšanās ir sinagoga. Jautājums ir par to, kurš aspekts padara noteiktu pulcēšanos par sinagogu?

Galvenā pamatīpašība, kas atšķir sinagogu un citas iestādes un celtnes ir tās piederība ebreju kopienai. Pat ja sinagoga jebkādā citā aspektā ir absolūti līdzīga citām celtnēm, izšķirošā nozīme ir tās „ebreiskumam”. Lai sinagoga mūs interesētu, tai jābūt ebreju iestādei.

Paturot prātā iepriekš minēto iedalījumu starp liturģiskajiem, telpas, ne-liturģiskajiem un institucionālajiem aspektiem, pirmais mūs interesējošais punkts ir sinagogas liturģiskais aspekts kā tas, kas padara pulcēšanos par sinagogu. Pēc liturģisko aspektu kā atšķirošu iezīmju noteikšanas mums būtu jājautā par šo darbību telpisko aspektu. Kur notika un kur notiek šis liturģiskās darbības? Vai

tām nepieciešams īpašs telpiskais izkārtojums, lai tās varētu veikt? Pēc tam, kad, iespējams, būsim identificējuši noteiktas sinagogas fiziskās īpašības, mums jāiet vēl tālāk, jautājot – ja nu visas darbības būtu citas ne-liturģiskas darbības, kas notiek tajā pašā vietā vai tās tiešā tuvumā? Visbeidzot, mums jārisina jautājums par to, vai visi šie aspekti ir iekļauti un tos nodrošina institucionāla struktūra.

Liturģiskie aspekti

Pievēršīsimies sinagogas liturģijai. Mūsdienās liturģiju veido trīs galvenie elementi dažādās sistēmās: pirmais ir Toras un Praviēšu grāmatu, kā arī Psalmu publiska lasīšana. Otrais ir tādas lūgšanas kā *shma* un *'amida*. Treškārt sprediķis vai interpretējošs komentārs par nolasīto citātu. Mēs sāksim liturģisko aspektu izvēšanu, apskatot publiskos lasījumus, jo, kā mēs to redzēsim, tiem noteikti nepieciešama auditorija, pulcēšanās.

Qriyat torah un bet kneset

Galvenās sinagogas funkcijas kā pulcēšanās vietai un tās, kurām ir vissenākā izsekojamā vēsture, ir Toras publiska citēšana. Tā ir Toras skaļa deklamēšana vismaz desmit vīriešu auditorijas priekšā, nevis Svēto rakstu lasīšana un mācīšanās pie sevis. Kaut arī rakstītajā Torā vispārēji ebreju valodas vārdi, kas apzīmē šo iestādi - *bet kneset* un *bet ha-midrash* nav atrodami, rabīnu stāstījumos slavināts Mozus, kurš dibinājis sinagogas iestādi, kas ir identificēta, piesaucot Tora citātu Piektajā Mozus grāmatā (*Deuteronomium*) 31:10-13: 10 Un Mozus tiem pavēlēja, teikdams: "Ik pa septiņiem gadiem, kārtējā atlaides gadā Būdiņu svētku laikā, 11 kad viss Israēls nāks rādīties Tā Kunga, tava Dieva, priekšā tanī vietā, ko Viņš pats Sev izraudzīs, tad tev būs šo bauslību skaļi lasīt priekšā visam Israēlam, ka visi to dzird. 12 Un sapulcini tautu, vīrus un sievas, bērnus un svešiniekus, kas mīt tavos vārtos, ka viņi dzirdētu un mācītos un bītos To Kungu, jūsu Dievu, un turētu un darītu visus šīs bauslības vārdus, 13 un arī viņu bērni, kas vēl to nezina, dzirdēs un mācīsies bīties To Kungu, jūsu Dievu, visu to laiku, kamēr jūs dzīvosit tanī zemē, uz kuru jūs ejat pār Jordānu, lai to iemantotu."

(Šī nepavisam nav vienīgais fragments par publisku lasīšanu; vgl. *Runesson* 2001, S.240ff.)

Neatkarīgi no jebkādas sinagogas institucionalizētas formas no šiem fragmentiem mēs uzzinām, ka lasījumi ir jāveic publiski un ar mērķi mācīt svētos likumus visai ebreju tautai. Tas ir būtisks impulss, kurš kļuvis svarīgāks vēlākās rabīnu mācībās par sinagogu kā *bet ha-midrash*, iestādi, par kuru runāšu vēlāk. Pirmie uzticamie vēsturiskie avoti, kuros minēta šī sinagogas funkcija ar vārdiem *synagogé* un *proseuché* ir *Josephus* un *Philo* darbi – abi autori apraksta svēto rakstu publisku citēšanu kā to galveno iezīmi.

Rabīnu *halakha* (ebreju reliģisko likumu) avotos sinagogas jautājumam veltīts *Megillah* traktāts, kas ir komentārs par Esteres grāmatu. Šeit mēs uzzinām, ka Esteres grāmata ir publiski jādeklamē ebrejiem īpašā vietā - *bet kneset*. Ņemot to kā sākumpunktu, *halakha* rakstos ir sīkāk izstrādātas sinagogas funkcijas kā

pulcēšanās vietai, kurā lasa Toru vispār. To savā enciklopēdiskajā darbā par *Halakha* ir minējis Džeikobs Njūsners (*Jacob Neusner*):

„Un ko gan *Halakha* ietvaros var nozīmēt vārds „sinagoga”? Atbilde ir tāda, ka sinagoga ir brīdis, kurā desmit vai vairāki izraēliešu vīrieši sapulcējas un tādējādi iemieso ebreju tautu, un nodrošina Toras lasījumu Izraēlai: „Tā ir Sinaja, bez noteiktas vietas [...]” (408. lpp.)

„Svēto rakstu deklamēšana vislabāk noris, kad draudze ir sapulcējusies noteiktā ēkā, kas uzcelta un paredzēta šim nolūkam - ne lūgšanām, ne ziedošanai, ne mācībām, bet gan Toras deklamēšanai. Tas vien *Halakha* rakstos nosaka to, kam kalpo sinagoga – tas vien.” (432. lpp.)

Ar šī fragmenta palīdzību mēs noskaidrojam, ka sinagogas darbam obligātas ir tikai divas lietas – desmit ticīgi vīrieši jeb minjans un Toras ruļļi. Šis sinagogas kā notikuma koncepts skaidri noliedz ideju par svēto celtni, kā, piemēram, Templi Jeruzālemē. Tomēr praktisku iemeslu dēļ šķiet piemērots noteikta veida patvērums vai aizsardzība Toras ruļļiem, kas izgatavoti no pergamenta. Šī nepieciešamība drīz pārveidojās par hierarhisku sistēmu ar “aizsargslāņiem” ap ruļļiem, un sinagogas ēka bija pēdējais un mazāk svētais no šiem slāņiem. To apstiprina iepriekš minētais *Megillah* traktāts, kurā attiecībā uz jautājumu par sinagogas ēku ir teikts, ka ir atļauts pārdot sinagogu, lai iegūtu Toras ruļļus, taču ne pretēji, jo Toras ruļļi ir svētāki.

Pirms mēs pievēršamie Toras ruļļiem un to izšķirošajai lomai sinagogas plānojumā, es vēlētos pievērst uzmanību institucionalizācijas pakāpei, kas nepieciešama deklamēšanai tās tīrajā nozīmē: nav nepieciešama nekāda organizatoriska struktūra, jo ikviens pieaudzis ebreju vīrietis var pildīt kopienas pienākumu noklausīties Toras lasījumu. Šādi tiek izveidots noteikts līdzsvars vismaz starp draudzes vīriešiem – jēdziens, kura pilnībā nebija Templī, kur hierarhiska priesteru kasta vadīja lūgšanu un ziedojumu ceremonijas visai ebreju tautai.

Tomēr attiecībā uz Toras publisku lasīšanu ir redzama būtiska atšķirība starp runātāju un auditoriju - kaut arī ikviens varēja kļūt par svēto rakstu lasītāju, ne visi par tādiem kļuva. Tāpēc jāsecina, ka tiek ieviesta sava veida hierarhija, praktiski izslēdzot kādu personu no lasīšanas, taču nevis auditoriju.

Vēlākos laikos, kas ir būtiski Kuldīgas sinagogas gadījumā, lasīšanas bauslis (*mitzvah*) parasti bija saistīts ar atļaujām institucionalizētai draudzei.

Tfilah

Otrais sinagogas liturģiskais aspekts, kā minēts iepriekš, ir kopīgā lūgšana. Šo darbību pirmo reizi ieviesa Jeruzālemes Talmuda (*Talmud Yerushalmi*) avotos, t.i. – mūsu ēras ceturtā gadsimta beigās. Tomēr nekur kopīgā lūgšana nav padarīta obligāta indivīdam. Lūgšana tiek uzskatīta par kaut ko tādu, kas notiek starp indivīdu un Dievu, un tāpēc tai nav nepieciešama noteikta telpiska vieta. Tāpēc mēs varam uzskatīt, ka institucionalizēta kopīga lūgšanas forma sinagogā ir svarīgs aspekts, taču tā neatšķiras no lūgšanas, ko var veikt jebkur citur.

Es drīzāk uzskatu kopīgu lūgšanu par sociālu funkciju, kas sniedz vienotības sajūtu un piederības izjūtu kopienai, kas ir atšķirīga no klausītāju pasīvās vienotības – vienlīdzības sajūta, kas netiek pieredzēta lasīšanas un klausīšanās dihotomijā.

Derasha un bet ha-midrash

Kā mēs redzējam citētajā Piektās Mozus grāmatas fragmentā, likuma mācīšanās un mācīšana ebreju tautai ir galvenā Toras lasījumu funkciju. Tagad es vēlētos pievērst uzmanību jēdzienam *bet ha-midrash* – „mācību un interpretācijas namam”. Kaut arī tās nosaukums norāda uz funkciju, kurai būtībā ir ne-liturģisks raksturs, rabīnu tekstos ir norādīts, ka pulcēšanās, lai deklamētu Toru, notika arī *bet ha-midrash* ēkā. Lai atšķirtu citkārt kā sinonīmus lietotos terminus *bet ha-midrash* un *bet kneset*, Zēvs Safrai (*Zeev Safrai*) norāda, ka pēdējais no minētajiem tika izmantots, lai norādītu uz cilvēku grupu un nepavisam ne ēku. Daži pētnieki ir norādījuši, ka termins *bet ha-midrash* kā sinagoga ir diezgan vēlas izcelsmes tā tautoloģiskās būtības dēļ. Vārda *Midrash* gramatiskā struktūra (lokatīvs) jau pati par sevi jau norāda uz vietu, kurā notiek *derasha* (interpretācija). *Bet ha-midrash* drīzāk ir jāsaprot kā atvasinājums no saknes *darasha* („meklēt”, „pētīt”), kā vieta, kurā cilvēki meklēja reliģiskus padomus pie mācītākiem ebrejiem. Šī blakus nozīme pēc tam attīstījās par *bet ha-midrash* kā „Dievišķās domu apmaiņas vietu”.

Vēsturiski *derasha* iestāde, komentāri, interpretācija, autoritatīva Toras apspriešana jau bija svarīga ebreju dzīves daļa pirms Tempļa sagraušanas. Tas tāpēc, ka pirms Tempļa sagraušanas vairums parasto cilvēku ikdienas dzīvē nerunāja ebreju valodā, bet gan aramiešu, grieķu vai citās diasporas valodas. Tā kā viņi kļuva aizvien atkarīgāki no izglītotajiem, lai saņemtu padomus ikdienas dzīves jautājumos, vajadzība pēc izglītojošām iestādēm tiem, kuriem bija jāsniedz šādi padomi, kļuva arvien acīmredzamāka.

Toras mācīšanās iestādes un svēto rakstu interpretācijas veidi.

„Jaunā” jūdaisma attīstīšanas iestāžu centrā bija Tora - taču bez tās reliģiski centrālā punkta - Tempļa, un bez tās politiskās suverenitātes.

Tomēr Mišnas avotos ir norādīts, ka drīz radās dubulta struktūra - liturģisko iestāžu struktūra, kura noteica hierarhiju starp izglītotajiem vīriešiem un vienkāršajiem ļaudīm. Ir minēts, ka dažiem gudrajiem nepatika ideja doties uz parasto ļaužu *batei ha-kneset*, lai sniegtu *derasha* (padomu), un viņi labāk izvēlējās citēt Toru savā mācību pulkā – iespējams, vairāk ieinteresēti izglītotās debatēs ar kolēģiem, nevis sarunās ar zemāku sabiedrības slāņu pārstāvjiem. Ja vien šādās Toras mācību vietās bija vairāk par desmit vīriešiem, bija absolūti pietiekami būt par sinagogu, kā jau tas minēts iepriekš tekstā.

Tādējādi no vienas puses mums ir termins *bet ha-midrash*, kas apzīmē institucionalizētu liturģiju, kurā ietverta deklamēšana un eksegēze, un no otras - *bet midrash* kā atšķirīga mācību iestāde, kas vēlāk pārveidojās par *yeshivot*. Jo īpaši otrajai minētajai vietai bija nepieciešama bibliotēka un fiziska celtnē tādiem vērtīgiem priekšmetiem kā grāmatām. Dažkārt telpas pulcēšanās vietām (*bet*

kneset) un mācību vajadzībām (*bet ha-midrash*) tika apvienotas vienā ēkā/kompleksā, kas tika dēvēts par sinagogu. Jebkurā gadījumā ekseģētiskajai interpretācijai bija vajadzīga institucionalizētas iestādes pakāpe, kas saistībā ar lasījumiem un lūgšanām mums pašlaik nav zināma. Galvenā iespēja ikvienam piedalīties aktīvajā iekšējā grupā tika pārtraukta un tika noteikti dalības nosacījumi.

Telpiskie aspekti: *aron* un *bima*

Iepriekš minētais Toras ruļļu svētais statuss radīja nepieciešamību tiem nodrošināt aizsargājošu apvalku, kas ir izgatavots no pergamenta un tāda kā ruļļu paliktņa, ko izmanto ruļļa lasīšanas laikā. Ruļļu apvalks drīz ieguva šķirsta apveidus, un to galvenokārt piestiprināja pie sienas un dēvēja par *aron kodesh* (svēto arku). Lasīšana tika veikta no paceltas platformas ar piestiprinātu konsoli ruļļu nolikšanai – *bima*.

Dominiks Žarasē (*Dominique Jarrassé*) uzskata, ka šo divu sinagogas ēkas iekštelpu galveno elementu telpiskais izkārtojums ir norāde uz kopienas identitātēm. Klasiskais telpiskais izvietojums, kas vērojams Aškenazi kopienās, kas nav minēts rabīniskā perioda normatīvajos avotos ir šāds:

1) *Aron* ir novietots pie sienas, kas vērsta uz Jeruzālemi, un Eiropā un Amerikā parasti tas ir austrumu virziens.

2) *Bima* ir novietota ēkas centrā. Šāda novietojuma praktiskais iemesls ir lasītāja dzirdamība un draudzes iespēja staigāt apkārt ruļļiem, kaut arī tekstos pēc Talmuda galvenā uzmanība ir pievērsta *bima* simboliskajai funkcijai, proti - kā simbols Sinajas pussalai, kurā ebreju tauta saņēma desmit baušļus. Turklāt *bima* bieži tiek novietota mazliet tālāk no centra virzienā uz rietumiem, tā, lai ruļļi atrodas pašā centrā, kad tos noliek uz konsoles lasīšanai. Šādu centrālu *bima* novietojumu kā normatīvs priekšrakstu noteica *Maimonides* tikai mūsu ēras 12. gadsimtā (miris 1204. gadā). Šī noteikuma saistošais raksturs bija rabīnu diskusiju temats deviņpadsmitā gadsimta laikā.

Tomēr šāds *bima* centrāls novietojums iederas iepriekš minētajā pulcēšanās nehierarhiskās organizācijas struktūrā, jo ikviens kopienas vīrietis sēdēja gandrīz vienādā attālumā ap centrā novietotajiem Toras ruļļiem. Tomēr sēdvietas tiešā *aron* tuvumā tika uzskatītas par visieciņākajām ēkā un par tām pastāvīgi strīdējās, kā tas norādīts bagātīgajā *Responsa* (tiesību aktu „jautājumu un atbilžu”) literatūrā.

Šāds izvietojums ir vērojams gandrīz visās Austrumeiropas sinagogās. Arī Kuldīgas sinagogai ir centrāls *bima* novietojums.

Taču deviņpadsmitā gadsimta vidū notiek šāda tradicionāla izvietojuma maiņa. Pieaugot sprediķa nozīmei, kas netika lasīts no *bima*, kura bija paredzēta tikai citēšanai, bet gan drīzāk *aron* priekšpusē, *bima* draudzei kļuva aizvien traucējošāks. Šī iemesla dēļ, kā arī tāpēc, ka ebreju kopienas arvien vairāk iekļāvās Rietumeiropas kultūrās un sāka sevi uzskatīt par noteiktas valsts pilsoņiem ar Mozus ticību, dažas draudzes pārvietoja *bima* no centra virzienā uz

aron, tos apvienojot un veidojot kaut ko līdzīgu koristu vietām altārtelpās kristiešu baznīcās. Kaut arī tā galvenokārt notika reformu un konservatīvajās draudzēs, *Responsa* literatūrā pat tika risināti jautājumi par šādu ortodoksālo sinagogu celšanu un pārveidošanu.

Tomēr, lai gan šādas izmaiņas nodrošināja vairāk vietas, lai izkārtotu sēdvietas, tas arī bija solis virzībā uz draudzes un liturģijas nošķiršanu, vai precīzāk - draudzes un tāda liturģiskā personāla kā dziedātāju jeb *hazzan* un rabīnu nošķiršana.

Normatīvajos rabīnu tekstos attiecībā uz ēkas ārpusi nekādi noteikumi nav minēti. Tāpēc secinām, ka pašu ēku noteica tās papildu aktivitātes, kas tajā bija paredzētas, un arī sociāli politiskie apstākļi, kas bija noteicošie konkrētajā kopienā. Nemieru laikos neviens neiedrošinājās uzcelt tādu sinagogas ēku, kas būtu skaidri atpazīstama no ārpusē.

Sinagoga kā iestāde: rabīna autoritāte

Vairumam iepriekš minēto darbība ir nepieciešams apmācīts personāls.

Personāls, kas vismaz daļu sava laika veltītu, lai kalpotu kopienai.

Visievērojamākais amats ir rabīns. Termins „rabīns” ir mazliet mulsinošs, - to ieviesa Talmuda laikā kā apzīmējumu reliģiskai autoritātei, un tas apzīmē vismaz divas atšķirīga veida autoritātes:

a) rabīns, kurš kā izglītots un harizmātisks vīrietis ap sevi pulcina studentu draudzi un kuru nav ievēlējusi nekāda veida vietējā kopiena, bet kurš, iespējams, darbojas esošā vietējā kopienā.

b) Rabīns, kuru ir ievēlējusi organizētas draudzes reliģiska iestāde.

Jebkurā gadījumā viņš ir normatīvā autoritāte: rabīns dievkalpojuma laikā sniedz *derasha* (padomus), skatot katru gadījumu, kas saistīts ar ebreju likumiem un tādējādi iesaistīts jebkurā personu un kopienas dzīves aspektā.

Lai cik svarīgas būtu šīs funkcijas, profesionāls rabīnu amats ir samērā nesens jaunievedums. Eiropā par profesionālu rabīna amatu, par kuru maksā organizēta draudze, nav zināms pirms trīspadsmitā gadsimta. Tā iemesli, kā to ir norādījuši citi pētnieki, ir relatīvi nestabilie apstākļi, kas ebreju kopienām bijuši kristiešu sabiedrībās. Kopienā ir jābūt noteiktam kopienas locekļu skaitam, kas var iemaksāt šādus līdzekļus. Tas savukārt prasa relatīvi stabilu politisko, sociālo un ekonomisko vidu, kurā ebrejiem ir vismaz atļauta pastāvīga apmešanās vieta, reliģiskā prakse un ekonomisku darbību veikšana.

Deviņpadsmitā gadsimta laikā un Reformu jūdaismā tādas funkcijas kā lūgšanu vadīšana, cilvēku svētīšana, salaulāšana, utt., kļuva par daļu no rabīnu amata, kamēr citi, galvenokārt tiesu rabīni, pārtrauca šādu funkciju pildīšanu. Rabīna koncepcija mainījās garīdzniecības virzienā un attiecīgi sinagoga tika nodēvēta par „Templi”.

Svarīgākais jūdaisma atzars Austrumeiropā no 18. gadsimta līdz mūsdienām - Hasīdisms, likvidēja visu oficiāli iecelto personālu. Šeit atkal draudzes loceklis vadīja dievkalpojumus. Jidiša terminoloģija vārdiem *shtibl* („maza telpa”) un *kloyz*

(„noslēgta telpa”), nevis „pulcēšanās nams” rada vietu diskusijām par to, vai mums tās arī jāsauc par sinagogām.

Beigu piezīmes

Es mēģināšu apkopot šodien izteiktās pārdomas par sinagogas fenomenu. Būtībā sinagoga ir ebreju pulcēšanās vieta, kas izveidota, lai pildītu reliģisko nepieciešamību lasīt Toru. Tā ir fiziska celtne, kura var nodrošināt, taču ne vienmēr nodrošina ne-liturģisku darbību iespējas. Fiziska celtne, kura dod pajumti indivīdam, lai tas pieredzētu būtisko piederības izjūtu sociālam veselumam.

Lai institucionalizētā veidā apvienotu daudzas (vai pat visas) no iepriekš minētajām funkcijām un aspektiem vienā un reprezentatīvā ēkā, noteikti ir nepieciešams, lai pastāvētu organizēta un oficiāli atzīta kopiena, kura spēj nodrošināt noteiktus līdzekļus pašai ēkai, tās uzturēšanai un ar to saistītajam personālam, ko veido vismaz viens rabīns. Un ar to mēs varam saprast organizatorisku kopumu ar noteiktu hierarhisku struktūru, kas skaidri pārsniedz reliģiski noteikto desmit vīriešu sanākumi, lai publiski lasītu Toru.